

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2021

Vammaisten henkilöiden oikeudet

Sisällysluettelo

3.4 Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.4.1 Erityistehtävä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa	65
3.4.2 Kansallisen rakenteen tehtävät ja toiminta	65
Oikeusasiamies	66
Ihmisoikeuskeskus	66
Vammaistiimi	67
Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK)	68
Kansallinen yhteistyö	68
Kansainvälinen yhteistyö	69
3.4.3 Ajankohtaisia lainsäädäntöhankkeita ja selvityksiä	69
3.4.4 Laillisuusvalvonta	69
Kantelut ja omat aloitteet	70
Tarkastukset	71
Lausunnot	71
3.4.5 Ratkaisuja sosiaalihuollon alalta	72
Puutteita ja menettelyvirheitä vammaisten lasten oikeuksien toteutumisessa	72
Jälleen moitteita viivästymisistä päätöksenteossa ja muista laiminlyönneistä	74
Vammaispalvelulain mukaiset kuljetuspalvelut	76
Vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu	77
Jouluhartaus vammaisten palvelutalossa	79
3.4.6 Ratkaisuja sosiaalivakuutuksen alalta	79
Kansaneläkelaitoksen menettely vammaistukiasian neuvonnassa ja tiedottamisessa	79
Vammaistukihakemuksen käsittelyn viivästys	80
3.4.7 Ratkaisuja varhaiskasvatuksen ja opetuksen alalta	80
Erityisen tuen päätös muodollisena edellytyksenä ongelmallinen	80
3.4.8 Ratkaisuja terveydenhuollon alalta	80
Oikeus riittävään ulkoiluun psykiatrisessa sairaalassa	81
Tahdosta riippumattoman hoidon päättäminen	81
Tahdonvastainen tutkimusjakso kaupungin sairaalassa	81
Lääkinnällisen kuntoutuksen apuväline	82

3.4 Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.4.1 ERITYISTEHTÄVÄ VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIEN TOTEUTTAMISESSA

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifioiminen toi 10.6.2016 oikeusasiamiehelle uuden erityistehtävän, josta säädetään oikeusasiamiehestä annetussa laissa. YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisista tehtävistä huolehtivat oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta, jotka yhdessä muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution.

Vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Syrjintäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat sopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimuksen muita keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan.

Vammaisyleissopimus sisältää laaja-alaisen vammaisuuden määrittelyn, jonka turvin voidaan mahdollisimman hyvin varmistaa eri tavoin vammaisten ihmisten oikeudet ja yhdenvertaisuus. Sopimus määrittelee vammaisiksi henkilöiksi ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Esimerkiksi muistisairaat henkilöt ja psykiatriset potilaat kuuluvat siten sopimuksen soveltamisalaan.

Asiaryhmän ratkaisijana toimi OA Petri Jääskeläinen, pääesittelijänä esittelijäneuvos Minna Verronen ja esittelijänä vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen. Vammaisia henkilöitä koskevia asioita on selostettu myös Opcat-tarkastuksia (3.5) ja koronaa koskevissa (4) jaksossa.

3.4.2 KANSALLISEN RAKENTEEN TEHTÄVÄT JA TOIMINTA

Vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen, seuranta ja suojelu edellyttävät ihmisoikeusinstituution kaikkien toimijoiden osallistumista, koska niiden eri tehtävät täydentävät toisiaan.

Edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedon jakamista. Seurannan tavoitteena on selvittää, miten hyvin vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat muodollisesti ja tosiasiallisesti. Seurannalla tarkoitetaan vammaisyleissopimuksen sopimusvelvoitteiden käytännön toteuttamiseen liittyvän tiedon kokoamista ja jatkokäyttöä siten, että sopimusvelvoitteiden toteuttamisessa havaitut puutteet korjaantuisivat. Suojelemisella tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojeluelvoitetta yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan.

OIKEUSASIAMIES

Oikeusasiamies suojelee, edistää ja seuraa yleissopimuksen täytäntöönpanoa oman toimivaltansa puitteissa. Oikeusasiamiehen tehtävänä on julkisen vallankäytön lainmukaisuuden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta (suojelu). Oikeusasiamiehen toiminta on kehittynyt ajan myötä perus- ja ihmisoikeuksia edistäväksi. Kanteluratkaisuissa ja tarkastuksilla ei tutkita pelkästään menettelyn laillisuutta, vaan pyritään ohjaamaan viranomaista tai valvottavaa kohdetta perus- ja ihmisoikeuksia mahdollisimman hyvin toteuttavaan menettelyyn. Oikeusasiamiehen toiminnassa valvonta ja seuranta liittyvät toisiinsa, koska laillisuusvalvonnassa tehdyt havainnot epäkohdista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa ovat myös seurantaa, jossa arvioidaan miten sopimusvelvoitteet toteutuvat yleisellä tasolla käytännössä.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta toteutuu suurelta osin kanteluiden tutkinnan kautta, mutta epäkohtia tutkitaan myös omasta aloitteesta ja tarkastuskäynneillä. Oikeusasiamies toimii laillisuusvalvonnan ohella YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisena valvontaelimenä (OPCAT). Valvontaelin tekee tarkastuksia paikkoihin, muun muassa kehitysvammaisten henkilöiden ja muistisairaiden asumisyksiköihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Oikeusasiamies voi tätä tehtävää hoitaessaan käyttää apunaan nimeämiään asiantuntijoita, joilla on kansallisen valvontaelimen tarkastustehtävän kannalta merkityksellistä asiantuntemusta. OA:lla on käytettävissään muun muassa terveydenhuollonalan asiantuntijoita, joista kaksi on kehitysvammalääkäreitä. Lisäksi käytettävissä on asiantuntijoita, jotka ovat itse vammaisia henkilöitä. Koulutuksen jälkeen OA voi kutsua heidät mukaan OPCAT-kohteiden tarkastuksille asiantuntijaroolissa. Koska kertomusvuonna ei koronapandemian vuoksi toteutettu tarkastuskäyntejä vammaisten henkilöiden asumis- ja laitosisyksiköihin paikan päällä, ei asiantuntijoita osallistunut ulkopuolisena asiantuntijana valvontaelimen tarkastuksiin.

Toiminnassa on lisätty ja tullaan lisäämään yhteistyötä vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen kanssa myös muulla tavoin.

IHMISOIKEUSKESKUS

Ihmisoikeuskeskuksen lakisääteinen tehtävä on perus- ja ihmisoikeuksien edistäminen ja niiden toteutumisen seuranta. Ihmisoikeuskeskus ei käsittele kanteluita tai toteuta laillisuusvalvontaa. Ihmisoikeuskeskuksen toimivalta ei ole rajattu yksistään viranomaistoimintaan, vaan sen toimivalta ulottuu myös yksityisiin toimijoihin.

Ihmisoikeuskeskuksen painopiste vammaistyössä on oikeudellisen näkökulman vahvistaminen ja tietoisuuden lisääminen vammaisten henkilöiden oikeuksista, vammaisten henkilöiden osallistamisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden edistäminen sekä oikeuksien toteutumisen seurannan kehittäminen. Vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvässä toiminnassa tämä on näkynyt siten, että seurantaa tukeva työkalu (LEMPI) on muokattu vastaamaan YK:n vammaisyleissopimukseen liittyviä raportointitarpeita.

Yleisessä edistämistyössä yksi ihmisoikeuskeskuksen toimikauden tavoitteista on ollut vahvistaa viranomaisten ja eri ammattiryhmien perus- ja ihmisoikeusosaamista. Tätä on toteutettu erityisesti koulutukseen ja työelämään liittyvissä teemoissa.

Ihmisoikeuskeskuksen ja oikeusministeriön yhteistyössä toteuttaman perusoikeusbarometri-tutkimushankkeen tulokset julkaistiin 22.6.2021. Tämän jälkeen Ihmisoikeuskeskus käynnisti perusoikeusbarometrin tuloksista kahden teemaraportin laatimisen. Toisessa teemaraportissa vertaillaan tarkemmin koko väestöön kuuluvien vastaajien ja vammaisten ja toimintarajoitteisten tuloksia keskenään.

Ihmisoikeuskeskus julkaisi ihmisoikeuskasvatusta sisältävää inklusiivista koulutuksesta yhdessä Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan kanssa. Materiaalin tarkoituksena on lisätä erityisesti opetus- ja kasvatusalalla tietoa muun muassa vammaisyleissopimuksen 24 artiklasta.

Toimikauden aikana Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta julkaisivat kannanottona liittyen inklusiiviseen koulutukseen.

Ihmisoikeuskeskus julkaisi suomen- ja ruotsinkieliset käännökset kahdesta CRPD-komitean yleiskommentista (yleiskommentit nro 6 ja 7).

Kertomusvuonna käynnistyi yhteistyö Tampereen yliopiston kanssa liittyen vammaisten henkilöiden oikeussuojakeinojen käyttöön. Verkkokyselyn tarkoituksena on muun muassa selvittää, kuinka usein vammaiset henkilöt joutuvat turvautumaan oikeussuojakeinoin heidän subjektiivisten oikeuksiensa kohdalla ja millaisia oikeussuojan toteutumiseen liittyviä ongelmia he kohtaavat.

IOK antoi lausunnon ulkoministeriölle luonnoksesta biolääketiedettä ja ihmisoikeuksia koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Oviedon sopimus) lisäpöytäkirjasta mielenterveyden häiriöistä kärsivien henkilöiden ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojelusta tahdonvastaisen sijoittamisen tai hoidon yhteydessä (IOK/8/2021). Muita lausuntoja olivat lausunto hallituksen esityksestä laiksi osatyökykyisten työllistymistä tukevan erityistehtävayhtiön perustamisesta, lausunto sosiaali- ja terveystieteiden osallisuustyöryhmän vammaispalvelulainsäädännön uudistusta koskevasta ehdotuksesta (IOK/5/2021) ja lausunto CRPD-komitealle komitean luonnoksesta yleiskommentiksi (IOK/44/2021). Yleiskommentti käsittelee YK:n vammaisyleissopimuksen 27 artiklaa, jossa on kyse vammaisten henkilöiden oikeudesta työhön ja työllistymiseen.

VAMMAISTIIMI

Kanslian vammaistiimiin kuului kolme oikeusasiamiehen asiantuntijaa ja notaari sekä Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija. Vammaistiimi oli vuoden 2021 aikana tiiviisti yhteistyössä vammaisten ihmisoikeuskomitean kanssa. Komitean tai vammaistiimin kokouksissa esiin tulleista asioista keskusteltiin luontevasti puolin ja toisin, koska kaksi vammaistiimin jäsentä oli asiantuntijajäsenenä myös ihmisoikeuskomiteassa.

Vammaistiimin kokouksissa keskusteltiin koronaepidemian vaikutuksesta tarkastuskohteiden valintaan ja tarkastusten suorittamisesta, päivitettiin vammaistiimin strategiaa ja suunniteltiin kanslian sisäistä vammaisteemaan liittyvää koulutusta. Osana kansallisen rakenteen tehtävien kartoittamista tiimissä keskusteltiin kanslian työntekijöiden kanssa ja arvioitiin vammaisten henkilöiden käsitteen laajuutta laillisuusvalvonnan hallinnonaloilla. Vammaistimissä myös pohdittiin eri keinoja yhteistyöhön ja osallistamiseen vammaisten henkilöiden kanssa.

Vammaistiimi julkaisi perus- ja ihmisoikeudet asumispalveluissa -hankkeen aikana laaditun itsearviointityökalun, joka on tarkoitettu tukemaan erityishuoltoa järjestävien palveluntarjoajien ja -tuottajien toimenpiteitä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Itsearviointityökalu koostuu kysymyksistä, jotka ohjaavat erityishuoltoa järjestäviä toimijoita omatoimisesti arvioimaan, miten hyvin asumispalveluyksiköiden toiminta ja omaksutut toimintatavat tukevat ja vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Itsearviointityökalu on vapaasti käytettävissä Ihmisoikeuskeskuksen verkkosivulla. Työkalua päivitetään muun muassa oikeuskäytännön ja laillisuusvalvojien kannanottojen osalta kaksi kertaa vuodessa.

Vammaistiimin aloitteesta kansliassa järjestetään vuosittain vammaisteemaan liittyvää koulutusta. Kertomusvuonna koulutuksen aiheena oli kohtuulliset mukautukset sosiaaliturvajärjestelmässä (10.11.2021). Kouluttajana toimi julkisoikeuden professori Toomas Kotkas Helsingin yliopistosta. Koulutukseen osallistuivat myös Vammaisten ihmisoikeuskomitean jäsenet.

Vammaistiimin jäsenet luennoivat tai pitivät alustuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista seuraavissa tilaisuuksissa:

- Invalidiliiton pääjohtaja Petri Pohjosen läksiäisjuhlaseminaari ”Kohti yhdenvertaista Suomea” 20.1.2021
- Ihmisoikeustekoja vammaisten lasten arkeen -seminaari 28.1.2021
- tietoisuusteettömyyden ja saavutettavuuden huomioinnista tarkastuksilla OA:n kanslian uusille työntekijöille 17.3.2021
- IMO ja Ihmisoikeudet arjessa – Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin ja Nuorten ystävät ry:n järjestämä koulutustilaisuus 23.4.2021
- kommenttipuheenvuorot STM:n järjestämässä kahdessa kuulemistilaisuudessa kesäkuu 2021
- alustus lapsiasiainneuvottelukunnan kokouksessa ”Inklusio ja lapsen oikeudet”
- tietoisuuskansanedustajille vammaisten henkilöiden oikeuksista (IOK yhdessä yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa) 9.12.2021

VAMMAISTEN IHMISOIKEUSKOMITEA (VIOK)

Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK) – Ihmisoikeusvaltuuskunnan pysyvä jaosto – kokoontui toimikauden aikana kuusi kertaa. Kokouksissa kuultiin ulkopuolisia asiantuntijoita alustajina ja keskusteltiin komitean vuosille 2000–2024 laatiman työohjelman mukaisesti Covid-19-pandemian vaikutuksista vammaisiin henkilöihin, työelämäosallisuuden rakenteellisista esteistä, yhdenvertaisuudesta ja syrjinnästä ja koulutuspoliittisen selonteon vammaisiin henkilöihin liittyvistä kirjauksista sekä yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksesta. Lisäksi komitea seurasi tiiviisti koko toimikauden ajan hallitusohjelman vammaispoliittisten toimenpiteiden toteutumista ja niiden etenemistä. Komitean jäsenet ja asiantuntijajäsenet osallistuivat asiantuntijoina CRPD-komitean yleiskommenttien suomen- ja ruotsinkielisten käännösten terminologian tarkistustyöhön.

Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK) osallistui OA:n kuntavaalien 2021 äänestyspaikkatarkastusten valmisteluun.

KANSALLINEN YHTEISTYÖ

Viranomaisyhteistyötä ja tapaamisia on ollut Valviran ja aluehallintovirastojen, yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston, lapsiasiavaltuutetun, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ja THL:n kanssa. Valviran ja aluehallintovirastojen kanssa yhteistyö on muun muassa liittynyt tarkastuksiin ja tarkastuskohteiden valintaan.

Ihmisoikeuskeskus aloitti yhteishankkeen yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa vammaisten henkilöiden työelämäoikeuksien edistämisestä. Hankkeen tavoitteena on edistää YK:n vammaisyleissopimuksen 27 artiklan mukaisesti vammaisten oikeutta työhön ja lisätä heidän työllistymistään.

Kaksi vammaistiimin jäsentä osallistui erikseen kutsuttuina asiantuntijoina Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän Vammaispalvelun käsikirjan lakiryhmän kokouksiin, joissa käsitellään muun muassa uusinta vammaispalveluihin liittyvää oikeuskäytäntöä ja seurataan vammaispalvelulain uudistamistyötä.

Vammaistiimi seuraa eduskunnan vammaisasiain yhteistyöryhmän (VAMYT) toimintaa ja viestintää sekä osallistuu sen järjestämiin tilaisuuksiin.

Vammaistiin jäsen (IOK) toimii asiantuntijana vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnassa (VANE) ja oikeusministeriön syrjinnän seurannan asiantuntijaryhmässä.

KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Koronapandemian seurauksena kaikki ENNHRI CRPD-työryhmän kokoukset olivat etäkokouksia, ja työryhmän toiminnan painopiste oli edellisen vuoden tapaan koronapandemiaan liittyvien toimenpiteiden ja vaikutusten arvioinnissa ja seurannassa. Toimikauden aikana Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija osallistui ENNHRI CRPD-työryhmän yhdessä European Disability Forumin ja Mental Health Europen sekä Equinetin kanssa järjestämään keskustelutilaisuuteen ihmisoikeuksia ja biolääketiedettä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (ns. Oviedon sopimus) tahdonvastaisia hoitotoimenpiteitä koskevasta lisäpöytäkirjaluonnoksesta.

Vuosittain järjestettävä YK:n vammaisyleissopimuksen 14. osapuolikokous järjestettiin kesäkuussa hybridimallisena, pääosin virtuaalisena ja osin paikan päällä New Yorkissa. Vammaistiimin jäsenet osallistuivat muutamiin tilaisuuksiin.

3.4.3

AJANKOHTAISIA LAINSÄÄDÄNTÖHANKKEITA JA SELVITYKSIÄ

Sosiaali- ja terveystieteissä valmisteltiin kertomusvuonna vammaispalvelulainsäädännön uudistamista. STM järjesti lukuisia kuulemistilaisuuksia, jotka olivat avoimia kaikille.

Hallitusohjelmassakin mainittu itsemääräämisoikeuslainsäädännön kehittäminen nousi usein esille viranomaisten ja järjestöjen kanssa käydyissä keskusteluissa. STM on asettanut asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisen seurantaröhmän, johon Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija osallistuu jäsenenä. Seurantatyöryhmän työ jatkuu 31.12.2023 saakka.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa sovitun mukaisesti vuosina 2020–2021 toteutettiin tutkimus (Viitotut muistot -tutkimushanke) Suomessa 1900-luvulta nykypäivään kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneista oikeudenloukkauksista sekä niiden vaikutuksia. Selvityksessä todettiin, että yhteisöä oli syrjitty koko tarkasteltavana olleen ajanjakson ajan. Syrjinnän takia monet yhteisön jäsenet ovat sisäistäneet kielteisen kuvan itsestään ja yhteisöstään, siksi yhteisön kohtaamien vääryyksien käsittelyä on jatkettava yhteiskunnallisella tasolla. Selvitys sisältää 9 toimenpidesuositusta.

3.4.4

LAILLISUUSVALVONTA

Oikeusasiamies valvoo vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista kaikissa viranomaisissa ja kaikissa julkista tehtävää hoitavissa yksityisissä toimijoissa riippumatta siitä, minkä hallinnonalan viranomaisesta tai toimijasta on kyse. Kaikki kanteluasiat tilastoidaan ensisijaisesti niiden viranomaistahojen ja hallinnonalojen (sosiaalihuolto, sosiaalivakuutus, terveydenhuolto, opetus- ja kulttuuriviranomaiset jne.) mukaan, joita ratkaisuihin arvioidaan. Osa ratkaistuista vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevista laillisuusvalvonta-asioista kuului useampaan hallinnonalaan. Tässä jaksossa käsitellään hallinnonalasta riippumatta sellaisia asioita, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen on keskeistä.

OA:n vuosikertomuksessa ja toiminnassa on näkynyt korostuneesti vammaisten henkilöiden oikeuksien merkitys vuodesta 2014 lukien, jolloin kertomuksessa tarkasteltiin ensimmäisen kerran vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvontaa omassa jaksossaan.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonta kohdistuu erityisesti perusoikeuksina turvattujen riittävien sosiaali- ja terveyspalvelujen toteutumiseen, yhdenvertaisuuteen, oikeusturvaan, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen sekä itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallisuuteen yhteiskunnassa.

Kuntien vammaispalvelut on tärkeä laillisuusvalvonnan kohde. Monet kantelut koskivat puutteita palvelusuunnitelmien ja erityishuolto-ohjelmien laatimisessa tai palveluja koskevassa neuvonnassa ja ohjauksessa, viivästyksiä ja menettelyvirheitä päätöksenteossa ja muussa asian käsittelyssä.

Tarkastukset muodostavat olennaisen osan laillisuusvalvonnessa, koska vammaiset henkilöt eivät aina kykene itse kantelemaan. Asumis- ja laitospalveluissa tarkastuksilla valvonnan kohteena on vammaispalveluja antavat sekä julkiset että yksityiset toimijat, niiden omavalvonta sekä palveluista järjestämisen ja valvontavastuussa olevat kunnat. OA valvoo myös muita valvontavastuussa olevia erityisvalvontaviranomaisia, kuten Valvira ja aluehallintovirastoja.

KANTELUT JA OMAT ALOITTEET

Asiaryhmään tilastoituja kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 300. Määrä pysyi edelliseen vuoteen (306) verrattuna lähestulkoon samana (vuonna 2019 ratkaistuja asioita oli 281 ja 257 vuonna 2018).

Omia aloitteita ratkaistiin kertomusvuonna 4. Kahdessa ratkaisussa oli kyse lasten rajoitustoimenpiteistä asumis- ja laitospalveluissa (5030/2018* ja 2757/2019*), joita selostetaan jaksossa 3.5. Toimenpiteisiin johti määrällisesti enemmän kuin aiempina vuosina eli 115 asiaa (38 %). Toimenpideprosentti oli korkeampi kuin edellisenä vuonna (32 %) ja edellisten vuosien tapaan oikeusasiamiehen kanslian keskiarvoa (13,4 %) korkeampi. Kolmessa asiassa annettiin huomautus ja seitsemässä asiassa tehtiin esitys (terveydenhuolto 5 esitystä). Sosiaalihuollossa annettiin 3 huomautusta. Kahdessa tapauksessa oli kyse vammaispalveluiden menettelystä (selostetaan myöhemmin) ja kolmas tapaus koski sosiaalitoimen menettelyä muistisairaahan henkilön huolenpidon turvaamisessa 5849/2020* (tapausta selostettu jaksossa 5.13). Käsityksen lausumiseen johti 64 (63) ja muuhun toimenpiteeseen 19 (16) asiaa. Toimenpiteisiin johtaneiden tapausten lukuisuuden vuoksi läheskään kaikkia vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia ratkaisuja ei ole mahdollista selostaa tai edes mainita tässä kertomuksessa. Ratkaisuja pyritään enenevissä määrin julkaisemaan myös oikeusasiamiehen verkkosivuilla www.oikeusasiamies.fi.

Eniten vammaisia henkilöitä koskevia ratkaisuja 218 (215 vuonna 2020 ja 179 vuonna 2019) oli edellisvuosien tapaan sosiaalihuollon asiaryhmässä. Tämä johtuu siitä, että kunnan tehtävänä on huolehtia sosiaalipalvelujen, kuten kehitysvammaisten erityishuollon ja vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien sekä muistisairaiden palveluiden järjestämisestä. Vammaispalvelulain mukaisista palveluista (132 ratkaisua) henkilökohtaista apua koski 40 (35 vuonna 2020 ja 26 vuonna 2019) ratkaisua, kuljetuspalveluita 44 (44 vuonna 2020 ja 30 vuonna 2019) asiaa ja kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia 28 (29 vuonna 2020 ja 25 vuonna 2019) asiaa sekä vammaisten vanhusten (muistisaira) oikeuksia 31 (43 vuonna 2020) asiaa. Muistisairaiden tai muilla tavoin vammaisten vanhusten oikeuksien valvontaa ja edistämistä on selostettu tämän kertomuksen vanhusten oikeudet jaksossa 4.13.

Sosiaalivakuutuksen piiriin kuuluvia vammaisia henkilöitä koskevia asioita ratkaistiin kertomusvuonna 23 (32 vuonna 2020 ja 46 vuonna 2019) ja terveydenhuollon 38 (51 vuonna 2020 ja 57 vuonna 2019) sekä opetuksen 21 (15 vuonna 2020 ja 5 vuonna 2019).

Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin liittyvissä kanteluissa oli kysymys muun muassa palveluita ja asiakasmaksuja koskevasta päätöksenteosta, palvelua koskevasta neuvonnasta ja ohjauksesta, kohtelusta asiakaspalvelutilanteessa tai asumisyksikössä, palvelutarpeen arvioinnista, hakemuksen tai valituksen käsittelyn viivästyisestä ja kunnan palveluista antamista soveltamisohjeista sekä palvelujen järjestämisestä. Kansaneläkelaitoksen (Kela) menettelyä arvioitiin etuuksin, kuten vammaistuen ja kuntoutustuen, myöntäjänä. Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa oli kysymys mielenterveyskuntoutujien hoidosta ja kohtelusta, lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineen korvaamisesta, lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä ja potilaan itsemääräämisoikeudesta sekä riittävän terveyspalvelun järjestämisestä.

TARKASTUKSET

Kertomusvuonna koronapandemiasta johtuen vammaisten asumis- ja laitospalveluiden tarkastukset toteutettiin etätarkastuksina pääosin siten, että asiakkaita ja omaisia kuultiin puhelimitse ja tarkastuskohteelta pyydettiin asiakirjoja ja selvitystä. Painopiste etätarkastuksilla oli pandemian vaikutusten selvittäminen palveluiden sisältöön ja laatuun sekä rajoitusten käyttöön. Etätarkastusten kohteina olivat Vaasan kaupunki, Purohovin yksikkö (3996/2021*), Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveystalpalveluyhtymä Soite (3995/2021*), Rekolan hengityshalvauksyksikkö (4128/2021*) ja Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän Jampankaaren palvelupiha (4060/2021). Lisäksi AOA lähetti selvityspyynnöt Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaaloihin.

Edellä mainittujen kansallisena valvontaelimenä tehtyjen tarkastusten havaintoja ja saatuja selvityksiä on selostettu tämän kertomuksen jaksossa 3.5.

Tarkastushavainto esteettömyydestä

Esteettömyyden, saavutettavuuden ja osallisuuden edistäminen ovat vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia teemoja, jotka huomioidaan kanslian paikan päällä toteutettavassa tarkastustoiminnassa.

Psykiatrisen vankisairaalan (Vantaan yksikkö) osastolla oli tilavalta vaikuttava esteetön potilashuone/selli, jossa oli oma wc-suihkutila. Sängyn viereen ja WC:hen mahtui hyvin pyörätuolilla. Koska vartijakutsu oli vain oven pielessä, AOA suositti harkitsemaan esimerkiksi langattoman hälyttilaitteen hankkimista tilaan (6762/2021*).

Ennakoäänestyspaikat

OA:n määräyksestä kaksi oikeusasiamiehen kanslian virkamiestä tekivät ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia 8 eri kunnan kuntavaalien ennakoäänestyspaikkaan Etelä-Suomen alueella (Tampere, Akaa, Hämeenlinna, Janakkala, Siuntio, Kirkkonummi, Vantaa ja Espoo). OA päätti saattaa tarkastuksen kohteina olleiden kuntien sekä niiden keskusvaalilautakuntien tietoon tarkastuspöytäkirjassa todetut havainnot ja kehittämissuhteet koskien äänestyspaikkojen opasteiden näkyvyyttä, esteettömyyskysymyksiä ja äänestysjärjestelyjä.

Yleisenä havaintona oli, että edelleen ennakoäänestyspaikoista ilmoittamisessa ja opastamisessa oli parantamisen varaa. OA piti myönteisenä, että ennakoäänestyspaikat alkavat yhä enemmän olla esteettömiä. Äänestyspaikoista löytyy myös aikaisempaa useammin esteettömiä äänestyskoppeja tai -paikkoja, joissa pyörätuolia tai muita liikkumisen apuvälineitä käyttävät äänestäjät voivat tehdä äänestysmerkintänsä vaalisalaisuutensa säilyttäen ja mahdollisimman omatoimisesti (3250/2021*).

LAUSUNNOT

OA antoi lausunnon sosiaali- ja terveysministeriön osallisuustyöryhmän vammaispalvelulainsäädännön uudistusta koskevista ehdotuksista (8298/2020).

AOA antoi lausunnon ulkoministeriölle liittyen Euroopan sosiaalisen peruskirjan mukaisesti Suomea vastaan tehdystä järjestökantelusta (7992/2020). Kantelussa väitetään Suomen loukanneen asumisyksiköissä asuvien vammaisten henkilöiden oikeuksia COVID-19-pandemian leviämisen estämiseksi asetetuilla rajoituksilla, mukaan lukien vierailukielloilla.

AOA antoi lausunnon ulkoministeriölle luonnoksesta biolääketiedettä ja ihmisoikeuksia koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Oviedon sopimus) lisäpöytäkirjasta mielenterveyden häiriöistä kärsivien henkilöiden ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojelusta tahdonvastaisen sijoittamisen tai hoidon yhteydessä (1301/2021*).

3.4.5 RATKAISUJA SOSIAALIHUOLLON ALALTA

PUUTTEITA JA MENETTELYVIRHEITÄ VAMMAISTEN LASTEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISESSA

YK:n vammaisyleissopimuksen 7 artiklan mukaan sopimuspuolten tulee toteuttaa kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Kaikissa vammaisia lapsia koskeissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu.

Tapaturmassa loukkaantuneen lapsen palvelujen suunnittelu ja järjestäminen

OA antoi asiassa 877/2020* hyvinvointikuntayhtymän vammaispalveluille huomautuksen vastaisen varalle lainvastaisesta menettelystä lapsen vammaispalvelujen suunnittelussa ja asunnon muutostöiden järjestämisessä.

OA katsoi hyvinvointikuntayhtymän vammaispalvelujen menettelyn olleen monin tavoin epäonnistunut laskettelutapaturmassa vammautuneen lapsen palvelujen suunnittelussa ja asunnon muutostöiden järjestämisessä. Tapauksessa asunnon muutostöitä koskevan päätöksen toimeenpano oli viivästynyt ja tämän lisäksi vammaispalvelut oli laiminlyönyt valvoa palveluntuottajaa asiassa.

OA piti hyvinvointikuntayhtymän vammaispalvelujen menettelyä kokonaisuudessaan vakavasti moitittavana. OA otti menettelyn moitittavuuden arvioinnissa huomioon sen, että kysymyksessä on ollut herkässä iässä olevan ja erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelujen järjestämisestä. Lisäksi kyse oli ollut välittömästi tapaturmaisen vammautumisen jälkeen toteutettavasta palvelujen suunnittelusta ja ohjausvaiheesta, joka edellyttää sosiaalityöltä erityistä paneutumista, huolellisuutta ja herkkyyttä lapsen ja perheen tilanteen kartoittamisessa ja hoitamisessa.

Lapsen erityishuollon järjestäminen ruotsin kielellä

Asiassa 488/2021* Helsingin kaupunki ei ollut pystynyt järjestämään lievästi kehitysvammaiselle ja psykiatrisia haasteita omaavalle erityistä tukea tarvitsevalle ruotsinkieliselle lapselle tutkimusjakson aikana erityishuoltoa (ohjausta asumisyksikössä) hänen omalla äidinkielellään asumisyksikössä. OA:n mukaan menettely oli ollut sosiaalihoitolain 40 §:n vastainen ja loukannut lapsen perustuslaissa turvattuja yhdenvertaisuutta ja sosiaalisia sekä kielellisiä oikeuksia.

Koska lapsi ei ollut voinut käydä ohjaustilanteissa keskustelua äidinkielellään, OA ei voinut todeta lapsen saaman palvelun laatua hyväksi eikä myöskään todeta, että lapsen äidinkieli olisi otettu huomioon sosiaalihuollon asiakaslain edellyttämällä tavalla.

OA korosti, että erityistä tukea tarvitsevan lapsen itsemääräämisoikeuden ja muiden oikeuksien toteutumisen näkökulmasta on erityisen tärkeää, että hänen oikeutensa saada palvelua valitsemallaan kielellä toteutuu. Käytettävällä kielellä on suuri merkitys lapsen kohtaamisessa ja asioiden molemminpuolisessa ymmärryksessä.

Kaupunki katsoi lausunnossaan järjestäneensä lapsen huollon parhaalla mahdollisella tavalla huolimatta puutteellisista resursseistaan. Asiyhteydestä oli pääteltävissä, että puutteelliset resurssit olivat kohdistuneet nimenomaisesti ruotsinkielisen palvelun järjestämiseen ja että suomenkieliselä lapselle palvelu olisi pystytty järjestämään. OA korosti, että puutteelliset resurssit eivät ole pätevä syy olla tarjoamatta asiakkaalle palvelua hänen valitsemallaan kielellä.

OA:n mielestä kaupungin olisi pitänyt palvelun järjestäjänä ja palvelun ostajana ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin syksyllä 2019, jotta lapsen oikeus ruotsinkieliseen erityishuoltoon olisi toteutunut yhdenvertaisesti suomenkielisten lasten kanssa. Kaupunki olisi OA:n mielestä voinut ja sen olisi pitänyt palvelun ostajana vaikuttaa siihen, että yksityinen palvelun tuottaja olisi jatkanut mahdollisia yrityksiään ja toimenpiteitään ruotsinkielisen henkilökunnan saamiseksi asumisyksikköön tai kaupungin olisi tullut ryhtyä asiassa itse tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta lapsen oikeus saada palvelua ruotsin kielellä olisi toteutunut.

OA kiinnitti kaupungin huomiota siihen, että perusoikeuksien toteutuminen edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien toteutumiselle. Tämä tarkoittaa käytännössä jatkuvia toimenpiteitä palvelun järjestäjältä tilanteessa, jossa järjestetty palvelu ei toteuta asiakkaan perusoikeuksia.

OA pyysi Helsingin kaupungilta selvitystä 28.2.2022 mennessä siitä, miten Helsingin kaupunki aikoo jatkossa huolehtia ruotsinkielisen erityishuoltopalveluiden riittävästä saatavuudesta ja sen varmistamisesta kehitysvammaisille lapsille.

- Helsingin kaupunki ilmoitti 3.2.2022 ottaneensa huomioon ruotsinkielisten palveluiden kehittämistarpeen. Sote-uudistuksen myötä erityishuoltopiirien toiminta ja ruotsinkielisen vammaispalvelujen järjestäminen siirtyvät hyvinvointialueille ja Helsingin kaupungille. Tällöin Helsingin kaupungin omat palvelut lisääntyvät ja lisäksi Uusimaan tasolla tehdään sekä sisäistä suunnittelua että yhteistyötä ruotsinkielisen palvelun varmistamiseksi eri tavoin.

Puutteita monialaisessa yhteistyössä

Asiassa 1132/2020* lapsen palvelujen suunnittelu ja palveluja koskeva päätöksenmenettely ei ollut OA:n näkemyksen mukaan kaupungin kasvatuksen ja koulutuksen toimialan eikä sosiaalihuollon toimialan osalta lapsiperheen edun mukaista eikä ollut kaikilta osin täyttänyt hyvän hallinnon vaatimuksia. OA:n näkemyksen mukaan tämä oli johtunut kaupungin sisäisen tiedonkulun puutteista ja yhteistyöongelmista sosiaalitoimen ja varhaiskasvatuksen välillä.

OA katsoi, että kaupungin ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen olisi tullut tehdä kantelijan lapsen varhaiskasvatushakemuksen ja esitettyjen kotona järjestettävää päivähoitoa koskevien vaatimusten johdosta oikaisuvaatimuskelpoinen päätös. OA korosti, että oikeus saada perusteltu päätös ja hakea päätökseen muutosta ovat hyvän hallinnon keskeisiä oikeusturvatekijöitä. Viranomainen ei voi siirtää sille kuuluvaa selvitys- ja päätöksentekovelvollisuutta esimerkiksi sen johdosta, että asia on hankala tai vaikeasti ratkaistava. Asiakkaan (lapsen) palvelutarpeen tultua sosiaalitoimen (vammaistyö) tietoon, sen on aina arvioitava yksilöllinen palvelutarve ja järjestettävä tarpeen mukainen apu ja hoito esimerkiksi sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain, kehitysvammalain ja lastensuojelulain perusteella.

OA korosti, että kaupungin sisäiset epäselvyydet ja yhteistyövaikeudet eri toimialojen välillä eivät saa johtaa erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelujen järjestämisessä oikeudenmenetyksiin tai asian käsittelyn viivästyksiin. Sosiaalitoimi ei voi siis asettaa palvelun myöntämisen edellytykseksi sitä, että kaupungin toinen toimiala tekee kielteisen päätöksen esimerkiksi varhaiskasvatuksen järjestämisestä. Tällainen toimintatapa voi johtaa lapsen edun vastaisiin päätöksenteon ja palvelun järjestämisen viivästyksiin.

OA piti hyvänä kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan esitystä ruotsinkielisten palvelukäytäntöjen saattamisesta asiakaslähtöisemmiksi.

Koska saadun selvityksen mukaan kaupungin vammaissosiaalityö oli ryhtynyt toimenpiteisiin ruotsinkielisten vammaispalvelujen saatavuuden parantamiseksi, OA tyytyi tässä yhteydessä kiinnittämään kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan sekä vammaissosiaalityön erityistä huomiota ruotsinkielisten vammaispalvelujen ja erityishuollon palvelujen yhdenvertaiseen saatavuuteen.

Tapauksessa 2254/2020 oli kyse vammaisen lapsen hoidon järjestämisestä koulun kesäloman ajaksi tilanteessa, jossa hänelle ei ollut myönnetty kehitysvammaisen erityishuoltoa ja asiasta oli vireillä valitus hallitusoikeudessa. OA kiinnitti yleisellä tasolla kaupungin varhaiskasvatuksen huomiota siihen, että varhaiskasvatusta voivat saada myös oppivelvollisuusikäiset lapset, milloin erityisolosuhteet sitä vaativat. Etenkin yksinhuoltajien kohdalla voi syntyä tilanteita, joissa lapsen hoito on tarkoituksenmukaisinta järjestää varhaiskasvatuspalveluja käyttäen.

JÄLLEEN MOITTEITA VIIVÄSTYMISISTÄ PÄÄTÖKSENTEOSSA JA MUISTA LAIMINLYÖNNEISTÄ

OA:n laillisuusvalvonnassaan toteamia yleisimpiä puutteita ovat vammaisten henkilöiden palveluita tai etuuksia koskevien hakemusten käsittelyn viivästyminen ja viranomaisen päätöksentekovelvollisuuden laiminlyönti. Kyseiset menettelyvirheet vaarantavat vammaisten henkilöiden oikeusturvan toteutumista, koska asiakkaan muutoksenhaku viivästyy tai ei voi toteutua. Ratkaisuisia on korostettu, että pitkäaikaisen tuen tarpeessa olevan henkilön tuki on pyrittävä järjestämään siten, että palvelujen jatkuvuus turvataan.

Lähtökohtana vammaispalvelujen järjestämisessä ja järjestämistapojen valinnassa tulee aina olla asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja omatoimisuuden vahvistaminen. Vammaispalvelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammaisen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitointa koskevan hakemuksen.

Asiassa 2490/2021* OA antoi huomautuksen vastaisen varalle kunnan sosiaalitoimelle lainvastaisista viivästyksistä päätöksenteossa ja toistuvista laiminlyönneistä yhteydenottoihin vastaamisessa. OA otti huomioon sen, että AOA oli jo aiemmin antamassaan päätöksessä saattanut kunnan tietoon sosiaalitoimen viranhaltijan lainvastaisen laiminlyönnin yhteydenottoihin vastaamisessa, mutta tilanne ei ollut korjaantunut. Sosiaalihuollon asioiden käsittelyn toistuvat viivästykset saattavat vaarantaa sosiaalihuollon asiakkaan välttämättömän huolenpidon ja riittävien palvelujen turvaamista. Tästä syystä OA piti kunnan sosiaalitoimen menettelyä vakavasti moitittavana. OA kiinnitti kunnan sosiaalitoimen erityistä huomiota sen järjestämisvastuuseen kuuluvien asioiden lainmukaiseen käsittelyyn.

Myös asiassa 8127/2020* OA kiinnitti kaupungin vammaispalvelujen vakavaa huomiota vammaispalvelua koskevien hakemusten lainmukaiseen käsittelyyn ja hyvän hallinnon mukaiseen menettelyyn. OA piti vammaispalvelujen viivästyksiä kantelijan lapsen hakemusasioiden käsittelyssä vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain vastaisina.

Kantelijan lapsen asunnon muutostöitä koskevan hakemuksen käsittely älylukon osalta kesti kokonaisuudessaan lähes 10 kuukautta ja piha-aidan osalta noin vuoden ja kolme kuukautta. Myös ensimmäisen autismiohjausta koskevan hakemuksen käsittely vuonna 2020 kesti yli kolme kuukautta.

Kaupungin vammaispalvelut ei ollut esittänyt hyväksyttäviä erityisiä syitä vammaispalvelulaissa säädetyn kolmen kuukauden määräajan selvälle ylitymiselle. Kaupungin vammaispalvelut ei ollut alun perinkään kiistänyt lapsen tarvetta edellä mainittuihin asunnon muutostöihin, mutta tästä huolimatta hakemusten käsittely ja asioiden selvittäminen oli kestänyt kohtuuttoman pitkään. Moitittavuuden arvioinnissa OA otti huomioon sen, että kysymys oli ollut erityistä tukea tarvitsevan vaikeavammaisen lapsen välttämättömien vammaispalvelujen järjestämisestä.

Äilylukkoa ja piha-aidan korvaamista koskevilla asioilla oli ollut kysymys myös vammaisen lapsen turvallisen asuinympäristön varmistamisesta.

Kun kysymys on välttämättömän huolenpidon tai muiden perusoikeuksien turvaamisesta – esimerkiksi vammaispalvelulain mukaiset asunnon muutostyöt ja muut subjektiiviset oikeudet – käsittelyn viivytyksettömyydelle on annettava erityistä merkitystä viranomaisen toiminnassa. Tämän lisäksi erityistä tukea tarvitsevan henkilön ja lapsen etu tulee aina ottaa huomioon hakemusten käsittelyjärjestystä ja käsittelyaikaa koskevassa arvioinnissa.

Työmatkoja koskevan kuljetuspalveluhakemuksen käsittely kesti yli kuukauden kauemmin kuin säädetty erityinen enimmäisaika edellytti. Käsittelyn viivästyminen johtui laiminlyönnistä ja virheestä kirjaamisessa. OA kiinnitti Vantaan kaupungin huomiota huolellisuuteen hakemuksen asianmukaisessa kirjaamisessa ja vammaispalvelulaissa säädettyyn erityiseen enimmäiskäsittelyaikaan (6961/2020*).

Tapauksessa 6604/2020* OA saattoi käsityksensä vammaispalveluhakemuksen (asunnon muutostyöt) lainvastaisesta viivästyisestä kaupungin sosiaalitoimen ja vammaispalveluiden tietoon. Kantelijan hakemuksen käsittely oli aloitettu vasta hänen yhteydenottonsa jälkeen, jolloin aloittaminen oli viivästynyt noin 10 kuukaudella. Asiassa oli ylitetty selvästi vammaispalvelulaissa säädetty 3 kuukauden määräaika hakemuksen käsittelylle. Viivästyminen oli aiheutunut ilmeisesti unohtuneesta. OA kiinnitti kaupungin vammaispalvelujen vakavaa huomiota vammaispalvelua koskevien hakemusten huolelliseen kirjaamiseen ja lainmukaiseen käsittelyyn. OA korosti, että viranomaisen on välittömästi hakemuksen tultua vireille alettava selvittämään asiaa.

Näkövammaisten liitto ry:n oikeuksienvalvontayksikkö arvosteli saamiensa yhteydenottojen johdosta monella tapaa Raision vammaispalveluiden palveluprosesseja. Tämän lisäksi kantelussa esitetty arvostelu perustui Turun yliopistollisen keskussairaalan kuntoutusohjaajien kokemuksiin heidän näkövammaisen asiakkaittensa asioiden hoidossa.

AOA:n sijainen saattoi Raision kaupungin sosiaali- ja terveystoimen sekä vammaispalvelujen tietoon esittämänsä käsitykset lainvastaisista menettelyistä päätöksenteossa (kestänyt yli 3 kuukautta), palvelusuunnitelman laatimisessa (kirjaaminen oli jäänyt tekemättä tai viivästynyt), oikaisuvaatimusten käsittelyssä (oikaisuvaatimusta ei viety kaupungin sosiaali- ja terveyspalvelulautakunnan tutkittavaksi) ja päätösten tiedoksiannossa (itseoikaisuna tehtyjä päätöksiä ei annettu asiakkaalle). AOA:n sijainen kiinnitti lisäksi kaupungin huomiota päätösten perustelemisesta ja yhteydenottoihin vastaamisesta sanottuun.

AOAS pyysi ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin päätös on antanut aihetta ja miten kaupungin selvityksessä mainittu vammaispalvelujen organisaatiouudistus on käytännössä toteutunut (3560/2020*).

- Raision sosiaali- ja terveyskeskus antoi 24.5.2021 yksityiskohtaisen selvityksen toimenpiteistään asiassa ja uudistuksen toteutuksesta.

Velvollisuus laatia liikkumisen suunnitelma erityishuollossa

OA katsoi kuntayhtymän laiminlyöneen laatia tahdosta riippumattomassa erityishuollossa olevalle asiakkaalle liikkumisen suunnitelman, vaikka kehitysvammalaki edellyttää tällaista asiakkailla, joilla on tehty päätös valvotusta liikkumisesta. Suunnitelmasta tulee ilmetä se, miten asiakkaan liikkuminen valvotusti toteutetaan (3882/2020*).

VAMMAISPALVELULAIN MUKAISET KULJETUSPALVELUT

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen 20 artiklan mukaan sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat toimet varmistaakseen vammaisille henkilöille mahdollisimman itsenäisen henkilökohtaisen liikkumisen muun muassa helpottamalla vammaisten henkilöiden henkilökohtaista liikkumista sillä tavalla kuin ja silloin kun he haluavat sekä kohtuulliseen hintaan.

Määräaikainen päätös ja ohjaus jatkohakemuksen tekemiseen

Ratkaisussaan 6961/2020* ja 382/2021 OA piti lähtökohtaisesti ongelmallisena Vantaan kaupungin rajanvetoa siinä, että kuljetuspalvelun hakijaa ei ohjata määräaikaisissa päätöksissä jatkohakemuksen tekemisessä kuten muissa kuljetuspalvelupäätöksissä. Vaikeavammaisella ihmisellä voi olla subjektiivinen oikeus lisämatkoihin. OA:n näkemyksen mukaan lisämatkapäätöksiin olisi hyvä kirjata vastaava ohje tai jollain muulla tavoin yksilöllisesti huolehtia ja varmistaa siitä, että palvelun jatkuminen turvataan tapahtunutta paremmin.

OA ei pitänyt Vantaan käytäntöä sinänsä lainvastaisena, mutta hän korosti hyvän hallinnon ja lain ohjaavan viranomaista toimimaan siten, että asiakkaan oikeus palveluihin jatkuisi saumattomasti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että viranhaltijan tulisi tehdä määräaikainen päätös riittävän pitkäksi ajaksi ja tarvittaessa tehdä uusi päätös riittävän ajoissa ennen edellisen päätöksen voimassaoloajan päättymistä.

Asiakirjoista ei ilmennyt, että kantelijan palveluntarvetta kuljetuspalvelun lisämatkoihin olisi yksilöllisesti arvioitu ennen määräaikaisen päätöksen päättymistä ja tällä tavoin varmistettu hänen palvelujensa jatkuvuus. OA kiinnitti Vantaan kaupungin vammaispalveluiden huomiota määräaikaisten päätösten tekemisestä ja jatkopäätöksen hakemiseen ohjaamisesta sanottuun.

Kuljetuspalvelut Essoten alueella

AOAS saattoi Etelä-Savon sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän (Essote) ja Juvan kunnan tietoon esittämänsä käsityksen kuljetuspalvelujen asiakasmaksujen (omavastuu) määräytymisen ongelmallisuudesta sekä esittämänsä näkökohdat kuljetuspalvelujen käytännöistä ja ohjeista liittyen kuljetuspalvelujen järjestämiskäytäntöihin (yhdensuuntainen matka), kuljetuspalvelukortin maksuun, kuljetuspalveluihin liittyvään saattajapalveluun sekä kuljetuspalvelumatkojen peruuttamiskäytäntöihin ja sanktioihin (4681/2020*). AOAS pyysi Essotea ja Juvan kuntaa ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin ne ovat ryhtyneet päätöksen johdosta 15.10.2021 mennessä.

- Essote ilmoitti ottavansa alueellaan (lukuun ottamatta Juvan kuntaa) käyttöön vyöhykkeisiin perustuvan omavastuun määräytymisen 1.12.2021 alkaen. Lisäksi Essote ilmoitti päivittävänsä ohjeistustaan liittyen yhdensuuntaiseen matkaan, kuljetuspalvelukortin maksuun, kuljetuspalveluun liittyvään saattajapalveluun ja peruuttamiskäytäntöihin. Juvan kunta ilmoitti ottavansa käyttöönsä samat Essoten päivittämät asiakasohjeet.

Ennakkotilausmaksu

Kantelijalle ei ollut tehty erillistä päätöstä kuljetuspalvelujen asiakasmaksuista, vaikka kantelija oli ilmaissut tyytymättömyytensä ennakkotilausmaksujen perimisen osalta. OA saattoi kaupungin vammaispalvelujen tietoon, että laillisuusvalvontakäytännössä on asiakasmaksujen osalta asetettu minimivaatimukseksi se, että ainakin pyydetessä sosiaalihuollon asiakas saa oikaisuvaatimuskelpoisen päätöksen asiakasmaksujen määräytymisen perusteista ja asiakasmaksun määrästä (4520/2020).

Tuttutaksioikeus

Tuttutaksioikeudesta tai muista yksilöllisistä kuljetuspalvelujen järjestämistavoista ei ole erikseen säädetty laissa. Käytännössä tututaksioikeudella mahdollistetaan kuljetuspalvelujen käyttäminen tilanteessa, jossa kunnan päättämä yleinen kuljetuspalvelujen järjestämistapa (esimerkiksi matkojenyhdistely ja tilauskeskuksen käyttö) rajoittaa tai estää vaikeavammaisen henkilön kuljetuspalvelun tosiasiallista käyttöä.

OA arvioi asiassa 1273/2020* Akaan yhteistoiminta-alueen kuljetuspalveluja koskevaa soveltamisohjetta siltä osin kuin siinä rajattiin tututaksioikeuden käyttöä niin, että asiakas ei voinut valita tututaksiksi läheisessä sukulaissuhteessa olevaa kuljettajaa.

OA piti kunnan soveltamisohjeissa todettua yleistä sääntöä ongelmallisena. Hän piti ohjetta sukulaisuusrajoituksen osalta myös epäselvänä ja tulkinnanvaraisena. OA saattoi käsityksensä kaupungin vammaispalvelujen ja perusturvatoimen tietoon.

Asian vireilletulo uudelleen

Ratkaisussa 117/2021* AOA:n sijainen katsoi kuntayhtymän menetelleen virheellisesti siinä, että kuljetuspalvelua koskevaa asiaa ei ollut saatettu uudelleen vireille kantelijan yhteydenoton eikä eduskunnan oikeusasiamiehen määräyksestä lähetettyyn selvityspyyntöön sisältyvien tietojen perusteella. Lisäksi AOA:n sijainen katsoi kuntayhtymän laiminlyöneen velvollisuutensa antaa kantelijalle asiaan liittyvää ohjausta ja neuvontaa.

VAMMAISPALVELULAIN MUKAINEN HENKILÖKOHTAINEN APU

Palvelusetelin arvon määrittäminen ja tarkistus

Kynnys ry:n kantelussaan esittämän selvityksen perusteella STM arvioi henkilökohtaisen avun palvelusetelin arvon jääneen useissa kunnissa jälkeen suhteessa kustannusten nousuun. Koska tällainen tilanne ei enää vastannut lainsäädännön asettamia vaatimuksia, STM ilmoitti OA:lle antamassaan lausunnossaan olleensa yhteydessä valvontaviranomaisiin ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen valvonnan ja ohjauksen tehostamiseksi.

OA piti myös palvelusetelin arvon kohtuullisuuden kyseenalaistamista perusteltuna kantelun ja siihen liitetyn selvityksen johdosta. Tämän vuoksi OA piti STM:n toimenpiteitä tärkeinä.

OA:n mukaan palvelusetelin arvon pysyminen riittävänä ja kohtuullisena edellyttää sen arvon säännöllistä seuraamista ja tarkistamista tarvittaessa. OA oli ministeriön kanssa samaa mieltä siitä, että vaatimus arvon kohtuullisuudesta pitää sisällään sen, että palvelusetelin arvon riittävyys tulee kustannusten noustessa ja tarpeen tullen muutoinkin tarkistaa. OA piti tärkeänä, että aluehallintovirastot, kuntia ja yksityisiä sosiaalipalvelun tuottajia ensisijaisesti ohjaavina ja valvovina viranomaisina, jatkavat palvelusetelin arvon kohtuullisuuden seuraamista kunnissa ja ryhtyvät tarvittaessa lisätoimenpiteisiin asiassa. Henkilökohtaisen avun järjestämistavasta palvelusetelillä on säädetty vammaispalvelulaissa, minkä vuoksi on tärkeä varmistaa ja seurata, että tämä järjestämistapa säilyy todellisena vaihtoehtona vaikeavammaisille henkilöille.

OA:n ratkaisukäytännössä on todettu, että palvelusetelin arvo tulee määrittää sellaiseksi, että vaikeavammaisen henkilö saa sillä tosiasiallisesti välttämättömän avuntarpeensa turvattuina siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin, kun häntä koskevassa päätöksessä ja palvelusuunnitelmassa on määritetty. Vaikka kunnalla on oikeus päättää palvelujen järjestämistavasta, ei valittu järjestämistapa saa estää tai kaventaa yksittäisen vammaisen henkilön subjektiivisen oikeuden toteutumista siinä laajuudessa, kun häntä koskevassa päätöksessä on määrätty.

OA korosti, että julkisen vallan on perustuslain 22 §:n mukaan turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Henkilökohtaisen avun järjestämisessä on kyse perustuslain 19 §:n mukaisesta oikeudesta välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sosiaalipalveluihin. Siten perustuslain 22 § edellyttää palvelusetelin arvon riittävyyden seuranta ja sen tarkistamista tarvittaessa.

OA piti tärkeänä, että palvelusetelilain ja vammaispalvelulain uudistamisen yhteydessä arvioidaan sitä, miten palvelusetelin arvon riittävyys ja kohtuullisuus voitaisiin jatkossa turvata tapahtunutta paremmin.

OA pyysi ministeriötä ilmoittamaan hänelle 31.12.2022 mennessä, mitä havaintoja aluehallintovirastojen valvonnassa ja ohjauksessa oli tehty kuntien henkilökohtaisen avun palvelusetelin arvon riittävyydestä ja minkälaisiin lisätoimenpiteisiin asiassa oli mahdollisesti ryhdytty. Samalla OA pyysi ministeriötä arvioimaan aluehallintovirastojen mahdollisten toimenpiteiden riittävyyttä asiassa (5684/2020*).

Tapaturmavakuutusmaksu

OA katsoi asiassa 482/2021 Siun soten laiminlyöneen ottaa vallinneen käytäntönsä mukaisesti tapaturmavakuutuksen kantelijan henkilökohtaiselle avustajalle. OA korosti, että mikäli kuntayhtymä sitoutuu auttamaan vaikeavammaista työnantajaa työnantajavelvoitteiden hoitamisessa, tulee tehtävä hoitaa sillä erityisellä huolellisuudella mitä sosiaalihuollon viranomaiselta voidaan edellyttää. Lisäksi OA kiinnitti Siun soten huomiota siihen, että sen on huolehdittava, että henkilökohtaisen avun työnantajamallia koskevat ohjeistukset ovat selkeitä ja niistä ilmenee yksiselitteisesti kaikkien osapuolten vastuut ja velvollisuudet.

Toisessa ratkaisussa 6841/2020 OA katsoi kaupungin tapaturmavakuutusmaksukorvauksen maksamisen kestäneen liian pitkään. Kantelija oli joutunut henkilökohtaisen avustajan työnantajana hankalaan tilanteeseen tapaturmavakuuttamista koskevien epäselvyyksien ja osin kaupungin menettelyn takia.

Tiedottaminen kilpailutuksen jälkeen

Perusturvakuntayhtymä tiedotti henkilökohtaisen avun kilpailutuksen jälkeen, että asiakas ei voinut enää itse valita haluamaansa palveluntuottajaa, vaan palveluntuottaja määräytyi kilpailutuksen perusteella.

OA katsoi asiakastiedotteen olleen tulkinvarainen ja epäselvä. Tämä oli saattanut aiheuttaa epätietoisuutta ja hämmennystä kantelijalle ja muille henkilökohtaisen avun asiakkaille.

OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota viranomaisen kielenkäytön ja asiakirjojen ymmärrettävyydestä ja selkeyteen. Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. OA korosti, että kielenkäytön laadulla ja virkamiehen tavalla ilmaista asioita on merkitystä perustuslain 21 §:ssä tarkoitettujen hyvän hallinnon takeiden toteutumisen kannalta.

Perusturvakuntayhtymä oli kuvannut selvityksessään henkilökohtaisen avun kilpailutuksen toteuttamista ja sitä, miten asiakkaita oli kuultu ja miten heidän mielipiteensä oli otettu huomioon henkilökohtaisen avustajan valinnassa. Saamansa selvityksen valossa OA ei ollut voinut havaita, että kuntayhtymä olisi menetellyt lainvastaisesti yksittäisten asiakkaiden henkilökohtaisen avun palveluntuottajan valintaa ja kilpailutusta koskevassa asiassa (6302/2020*).

JOULUHARTAUUS VAMMAISTEN PALVELUTALOSSA

Kantelija arvosteli sitä, että vammaisten palvelutalon asuntoihin ”pakkosyötettiin” keskusradion kautta evankelis-luterilaisen seurakunnan jouluhartaus.

OA totesi, että perustuslain 11 §:n viimeinen virke ”kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen” täsmentää eräitä ns. negatiivisen uskonnonvapauden ulottuvuuksia. OA katsoi, että mikäli palvelutalon yleisen keskusradion kautta lähetetään uskonnollisia tilaisuuksia, tulisi asukkaalla olla – omasta asunnostaan käsin – mahdollisuus sulkea keskusradio tai vaihtoehtoisesti vaihtaa keskusradion kanavaa.

OA ei pitänyt hyväksyttävänä järjestelyä sitä, että vammaisten palvelutalon henkilökunta siirtää uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumattomat asukkaat tuoksi ajaksi muihin tiloihin pois omista kodeistaan. OA perusteli näkemystään EIT:n ratkaisukäytännössä todetulla ja sillä, että sosiaalihuollon ja vammaispalvelujen palveluasumisessa vammaiset henkilöt nauttivat kotirauhan ja yksityiselämän suojaa asuessaan omissa vuokra-asunnoissaan.

Kantelukirjoituksen ja asiassa saadun selvityksen valossa OA katsoi, että Validia-talo oli loukannut kantelijan perustuslaissa turvattua uskonnon- ja omatunnon vapautta hänen jouduttuaan osallistumaan vastoin tahtoaan asuntonsa keskusradiosta kuuluneeseen uskonnolliseen jouluhartaushetkeen. Tällä menettelyllä oli puututtu myös perustuslaissa turvattun kotirauhan ja yksityiselämän suojan piiriin. Palvelutalo oli samalla sosiaalihuoltolain ja sosiaalihuollon asiakaslain vastaisesti laiminlyönyt toteuttaa kantelijan sosiaalihuoltoa niin, että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

OA saattoi Validia-talon ja kaupungin tietoon esittämänsä käsitykset lainvastaisesta menettelystä jouluhartauden toteuttamisessa. OA pyysi Validia Oy:tä ilmoittamaan 30.11.2021 mennessä, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt päätöksen johdosta (8265/2020*).

- Validia Oy ilmoitti 25.10.2021 tarkentaneensa ohjeistustaan uskonnollisten tilaisuuksien toteuttamisessa ja ottavansa toiminnassa huomioon uskonnonvapauden turvaamisen toteutumisen.

3.4.6 RATKAISUJA SOSIAALIVAKUUTUKSEN ALALTA

KANSANELÄKELAITOKSEN MENETTELY VAMMAISTUKIASIAN NEUVONNASSA JA TIEDOTTAMISESSA

Asiassa 682/2020* OA ei pitänyt Kelan neuvontaa vammaistukiasiassa täysin onnistuneena. Hän kiinnitti Kelan huomiota siihen, että viranomaisen oma-aloitteinen neuvonta on tarpeellisempaa silloin, kun henkilö on omien asioiden omatoimisen hoitamisen suhteen muita heikommassa asemassa. Kantelijan mielestä hänelle olisi tullut myöntää vammaistuki takautuvasti pidemmältä ajalta kuin oli tapahtunut, koska Kela ei ollut neuvonut häntä hakemaan vammaistukea eikä Kelan nettisivuilta ilmennyt, että psyykkisesti sairas voisi saada vammaistukea.

OA piti hyvänä lähtökohtana, että Kela ilmoitti muuttavansa verkkosivujaan tarvittaessa saadun palautteen perusteella.

OA:n mielestä Kelalla oli parannettavaa vammaistuesta tiedottamisessa omilla verkkosivuillaan, erityisesti kohdassa, jossa kerrotaan tuesta ja siitä, kuka sen voi saada. OA:n mielestä Kelan olisi syytä tarkastella verkkosivujaan kriittisesti, koska pitkäaikaista mielenterveyshäiriötä sairastavalle vammaistuki ei välttämättä avaudu tukimuotona, jota hänellä olisi mahdollista saada.

OA kiinnitti Kelan huomiota siihen, että tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen eri vammaistuen saajien kesken voi edellyttää viranomaiselta oma-aloitteisia nimenomaisia toimenpiteitä tarkoituksenmukaisella tavalla.

Kyse on pohjimmiltaan siitä, miten yhdenvertaisuus tiedon saannissa ja asiakkaiden mahdollinen oikeus etuuksiin tulee turvatuksi parhaalla mahdollisella tavalla.

OA totesi lisäksi olevansa samaa mieltä kantelijan kanssa siitä, että Kelan verkkosivuilla viittaus nuoreen on epätasällinen, koska kyse ei ole pelkästään nuorelle suunnatusta tuesta vaan aikuisen (työikäisen) etuudesta. OA kiinnitti tältä osin yleisellä tasolla Kelan huomiota verkkotiedottamisen täsmällisyyteen ja oikeellisuuteen.

- Kela ilmoitti korjanneensa verkkosivuaan kesän 2021 aikana ja lisänneensä aiemmassa verkkosivun päivitystyössä inhimillisen virheen vuoksi pois jääneen tekstin verkkosivuille. Lisäksi Kela ilmoitti vammaisetusryhmän pyrkivän muuttamaan Vammaistuet-sivuilla olevia tekstejä niin, että niihin sisältyisi entistä paremmin tietoa siitä, että hyvinkin erilaisia sairauksia sairastavilla ja vammoja omaavilla voi olla oikeus vammaisetuksiin. Tämä työ toteutetaan seuraavassa kela.fi-sivujen vammaisetuksia koskevassa päivityksessä, arviolta vuoden 2022 alkupuolella.

VAMMAISTUKIHAKEMUKSEN KÄSITTELYN VIIVÄSTYS

AOA moitti ratkaisussaan 7273/2021* Kela vammaistukihakemuksen käsittelyn aiheettomasta viivästyisestä. AOA katsoi Kelan laiminlyöneen velvollisuutensa käsitellä kantelijan hakemus hallintolaissa tarkoitetulla tavalla viivytyksettä.

Jos asian käsittelyaika ei mahdu niihin puitteisiin, josta keskimääräisen käsittelyajan katsotaan muodostuvan eikä käsittelyajan pituudelle löydy päteviä perusteita esimerkiksi asian vaatiman lisäselvityksen tai työmäärän vuoksi, viranomaisen voidaan katsoa AOA:n mukaan laiminlyöneen käsitellä asia ilman aiheetonta viivytystä. Tapauksessa käsittelyaika (53 päivää) ylitti keskimääräisen käsittelyajan (26 päivää). Kela ei ollut esittänyt hyväksyttäviä perusteita kantelijan hakemuksen käsittelyn ja päätöksenteon viivästykselle.

3.4.7

RATKAISUJA VARHAISKASVATUKSEN JA OPETUKSEN ALALTA

ERITYISEN TUEN PÄÄTÖS MUODOLLISENA EDELITYKSENÄ ONGELMALLINEN

Ratkaisussaan 6398/2020* AOA totesi yleisellä tasolla, että erityisen tuen päätös muodollisena edellytyksenä palvelun (koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta) saannille voi olla ongelmallinen ja vaarantaa lapsen oikeuksien toteutumisen. Muun muassa ADHD-oireiset ja autismin kirjolla olevat lapset voivat olla YK:n vammaisyleissopimuksen mukaisesti oikeutettuja erityiseen tukeen ja kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa, vaikka heille ei esiopetuksessa tai perusopetuksessa olisi ollut tehty erityisen tuen päätöstä.

3.4.8

RATKAISUJA TERVEYDENHUOLLON ALALTA

YK:n vammaisyleissopimuksen 25 artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen sukupuolisensitiivisten terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden vammaisille henkilöille, terveyteen liittyvä kuntoutus mukaan lukien. Sopijapuolet ovat sitoutuneet järjestämään vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset terveydenhuoltopalvelut kuin muille ihmisille.

OIKEUS RIITTÄVÄÄN ULKOILUUN PSYKIATRISISSA SAIRAALASSA

OA korosti ratkaisussaan 4702/2020* sairaalan velvollisuutta turvata myös vaikeahoitoisten psykiatristen potilaiden oikeus riittävään ulkoiluun turvallisesti. Mikäli sairaalassa ei ole aidattua ulkoilupihaa, ulkoilun toteuttamisen turvallisesti edellyttää riittäviä henkilöstöresursseja.

OA piti sairaalan menettelyä kyseessä olevan tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätyn potilaan ulkoilun toteuttamisessa virheellisenä. Potilaan sairautentunnottomuus ja alttius karata oli sairaalan tiedossa. Sairaalassa ei ollut käytössä aidattua ulkoilupihaa. OA totesi, että myönnetty ulkoilulupa merkitsi riskiä ja että potilaan ulkoilut olisi ollut syytä aloittaa yhden tai useamman hoitajan saattamana sairaala-alueella, eikä omaisen kanssa. Sairaalan velvollisuutena on tehdä ratkaisut siitä, millä tavoin potilaan ulkoilu voidaan toteuttaa turvallisesti ja varata ulkoilun turvaamiseen riittävä henkilökuntamäärä. Sairaalan menettely oli johtanut siihen, että potilas oli päässyt karkaamaan ja jäänyt vaille tarvitsemaansa hoitoa.

TAHDOSTA RIIPPUMATTOMAN HOIDON PÄÄTTÄMINEN

OA katsoi ratkaisussaan 4702/2020*, että HUS oli uloskirjaamisesta päättäessään laiminlyönyt tehdä arvion tahdosta riippumattoman hoidon edellytysten täyttymisestä (lakkaamisesta) mielenterveyslaissa tarkoitetulla tavalla. OA:n mukaan päätös potilaan uloskirjauksesta ei voi perustua pelkästään sairaalasta poistumisesta kuluneeseen aikaan ja siihen, ettei potilasta ole tavoitettu. Tapauksessa sairaala oli tehnyt päätöksen tahdosta riippumattoman hoidon lopettamisesta sen jälkeen, kun potilas oli ollut viikon karkumatalla.

OA korosti, että tahdosta riippumattoman hoidon lopettamisen tulee perustua arviointiin siitä, täytyvätkö mielenterveyslaissa säädetyt tahdosta riippumattoman hoidon edellytykset.

Tilanteessa korostuu sairaalan velvollisuus turvata sairautensa vuoksi erityisen haavoittuvassa asemassa olevalle potilaalle riittävät terveyspalvelut perustuslaissa tarkoitettu tavoin sekä potilaan oikeus hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon potilaslain mukaisesti.

TAHDONVASTAINEN TUTKIMUSJAKSO KAUPUNGIN SAIRAALASSA

Ratkaisussa 7866/2020* AOA korosti, että mahdollisesta kognition heikkenemisestä huolimatta henkilöllä on oikeus tehdä myös sellaisia päätöksiä, jotka terveydenhuollon ammatillisen henkilöstön näkemyksen mukaan eivät vastaisi hänelle itselleen edullisinta päätöstä asiassa. Lisäksi AOA korosti, että henkilökunnan tulisi olla tietoinen mitä itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen merkitsee sekä milloin kysymys on potilaan perusoikeuksien rajoittamisesta ja millä edellytyksillä tämä on sallittua. AOA:n näkemyksen mukaan ainakin tutkimusjakson loppupuolella itsenäisesti asunut näkövammaisen kantelija oli ollut sairaalassa vastoin tahtoaan, mikä ilmeni tehdyistä potilasasiakirjamerkinnöistä.

Tapauksessa kantelijaa oli pidetty vastoin omaa tahtoaan sairaalahoidossa, jotta hänelle olisi voitu järjestää hänen toiveidensa mukaisia palveluja, joiden tarve oli ollut sosiaalitoimen tiedossa jo ennen sairaalan tutkimusjaksoa. OA katsoi, ettei menettely ollut kantelijan edun mukaista ja että sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö ei ollut toteutunut parhaalla mahdollisella tavalla. Menettelyssä ei ollut noudatettu terveydenhuoltolakia ja sosiaalihuoltolakia. AOA vielä korosti, että potilaalla on milloin tahansa oikeus kieltäytyä hänelle tarjotusta sairaalahoidosta, jolloin on uudelleen arvioitava, onko käytettävissä muita vaihtoehtoja.

LÄÄKINNÄLLISEN KUNTOUTUKSEN APUVÄLINE

Lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvat apuvälinepalvelut. Lääkinnällinen kuntoutus on osa terveydenhuoltolaissa tarkoitettua sairaanhoitoa ja potilaan kuntoutuksen tarve tulee arvioida hänen yksilöllisen tarpeensa mukaisesti.

Oikeusasiamiehen vakiintuneessa laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että terveyspalveluiden järjestämistä koskevat ohjeet voivat olla vain lain ja asetuksen säännöksiä täydentäviä, eikä niillä voi rajoittaa tai sulkea pois oikeutta laissa tai asetuksessa turvattuun oikeuksiin. Ohjeet, jotka eivät jätä tilaa palvelun tarvitsijan yksilöllisen tarpeen huomioon ottamiselle, ovat ristiriidassa lainsäädännön kanssa.

Sisäkorvaistutteen virtalähteiden ja varaosien kustannusvastuuta koskevassa ratkaisussa 5445/2020 AOA katsoi olevan perusteltua muuttaa sosiaali- ja terveysministeriön (STM) valtakunnallisia ohjeita lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteista niin, että sisäkorvaistutetta käyttävälle lapselle luovutetaan puheprosessorin vesisuojat silloin, kun lapsi tarvitsee suojia koulun uimaopetukseen taikka harrastus- tai muuhun vastaavaan toimintaan. Tämä olisi sopuoinnussa vammaisyleissopimuksen ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen määräysten kanssa. Mainituissa sopimuksissa turvataan vammaisen lapsen oikeus virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan sekä muun muassa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin kuuluviin uima- ja vesipelastustaitoihin yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa.

Kantelukirjoituksen mukaan sisäkorvaistutteen puheprosessorin paristot olisi tullut korvata täysimääräisesti kaikille istutteen käyttäjille.

AOA:n näkemyksen mukaan oli tarpeen, että STM aktiivisesti seuraa ja arvioi lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteita koskevassa jatkotyöskentelyssään apuvälineissä käytettävien paristojen kustannuskehitystä ja paristojen hankkimisesta asiakkaille aiheutuvaa taloudellista rasitusta sekä tarvittaessa muuttaa ohjeistusta. AOA saattoi käsityksensä STM:n tietoon ja pyysi sitä ilmoittamaan 4.2.2022 mennessä, mihin toimenpiteisiin hänen esityksensä oli antanut aihetta.

- STM ilmoitti perustavansa vuoden 2022 alkupuolella kuulemisen apuvälineiden päivitystarpeen tarkistamista varten työryhmän, joka huomioi työssään AOA:n ratkaisun. Päivitetty opas julkaistaan alkuvuonna 2023.

Tapauksessa 7004/2020 AOA katsoi, että Pirkanmaan sairaanhoitopiiri oli toiminut lainvastaisesti, kun se ei ollut luovuttanut kantelijalle hänen työssään tarvitsemaansa apuvälinettä (sähkömopo) lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineenä. Terveydenhuoltolain mukaan kunnan on osoitettava riittävästi voimavaroja kunnan peruspalvelujen valtionosuuden perusteena olevaan terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen sekä terveydenhuollon palveluihin. Terveyspalvelut eivät ole määrärahasidonnaisia. AOA saattoi käsityksensä Pirkanmaan sairaanhoitopiirin tietoon.

Ratkaisussa 2917/2020 todettiin, että avustajakoira, kuten opaskoirakin, täyttää apuvälineasetuksessa säädetyn lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineen määritelmän. AOA:n sijaisen käsityksen mukaan HUS:n olisi tullut ottaa käsiteltäväkseen kantelijan hakemus avustajakoiran hankkimisesta lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineenä. Avustajakoirien myöntäminen lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineinä edistäisi niiden tosiasiallista saatavuutta ja olisi osa vammaisopimuksen toimeenpanoa.

Valviran tavoin AOA:n sijainen ei pitänyt asianmukaisena kaupungin yleistä toimintamallia, jossa kategorisesti suljetaan kaikkien asiakkaiden osallistuminen kuntoutusryhmän kokoukseen ajankäytön rajallisuuteen vedoten. AOA:n sijaisen mielestä asiassa olisi voinut menetellä toisinkin eli kutsua kantelija kuntoutusryhmän kokoukseen ja kuulla häntä henkilökohtaisesti. Tämä olisi AOA:n sijaisen mielestä edistänyt hallintolain palveluperiaatteen toteutumista (3124/2020).

Tapauksessa 3558/2020 Apuvälinekeskus oli katsonut, että lasten kanssa pyörälenkeille osallistuminen ei ollut arjen kannalta välttämätöntä toimintaa, minkä vuoksi tähän käyttötarkoitukseen ei luovutettu apuvälinettä lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineenä.

AOA totesi, että Apuvälinekeskus ei ollut voinut kantelijan kohdalla eikä voinut muutoinkaan kaavamaisesti kieltäytyä tällaisella perusteella luovuttamasta lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinettä.

AOA katsoi, että Apuvälinekeskuksessa ei arvioitu kantelijan apuvälinetarvetta yksilöllisesti käyttäjälähtöisesti lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Kantelijalle olisi tullut antaa tietoa apuvälineen valintaan liittyvistä vaihtoehdoista ja arvioida yhdessä hänen kanssaan erilaisia apuvälinevaihtoehtoja. AOA saattoi HUS:n ja Apuvälinekeskuksen tietoon esittämänsä käsitykset virheellisestä tavasta tulkita lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovuttamisen lakisääteisiä perusteita ja puutteita kantelijan apuvälinetarpeeseen arvioinnissa.